

Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi

Saide Umut ZEYBEK¹, Ayşe Rezan ÇEÇEN EROĞUL²

¹ Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Meslek Yüksek Okulu, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye

² Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye

Öz

Bu araştırmanın amacı Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği (PFTÖ)'nin Türkçe formunun Türkiye'deki klinik olmayan genç yetişkin popülasyon için uygulanabilirliğini araştırmak ve psikometrik (geçerlik ve güvenilirlik) özelliklerini saptamaktır. Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı bölümlerde öğrenim görmekte olan 419 öğrenci ile yürütülmüştür. Veri toplamada; Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği, Otomatik Düşünceler Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği, Pozitiflik Ölçeği ve Geliştirilmiş Otomatik Düşünceler Ölçeği kullanılmıştır. PFTÖ'nün psikometrik özellikleri; doğrulayıcı faktör analizi (DFA), ölçüt geçerliliği, test-tekrar test ve iç tutarlılık katsayıları kullanılarak incelenmiştir. DFA, PFTÖ'nün standartlaştırılmış madde tahminlerinin 0,45 ile 0,77 arasında olduğunu göstermiştir. Ayrıca, DFA sonuçları, ölçeğin özgün modelinin Türkçe formunda tam olarak doğrulandığını kanıtlamıştır. İç tutarlılık, PFTÖ'nün Türkçe formundan elde edilen puanlar üzerinden hesaplanmıştır. Tüm ölçek için Cronbach alfa katsayısı yüksek (0.93) bulunmuştur. Test-tekrar test geçerliği için de 0,76 ilişki katsayısına ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları, PFTÖ'nün Türkçe formunun; hayata bakış açısı, kişisel başarı, olumlu gelecek, özsaygı, problemlerle baş etme olarak, duyu düzenlenmeyi beş alt boyutta değerlendirmede yeterli olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgular, Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin Türkçe formunun, klinik olmayan genç yetişkin popülasyon üzerinde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anhtar Kelimeler: Pozitif fonksiyonel tutumlar, olumlu bilişler, geçerlik, güvenilirlik

Abstract

An Examination of Psychometric Properties of Positive Functional Attitudes Scale

The aim of this study is to investigate the applicability of Coping Attitudes Scale: Measure of Positive Attitudes in Depression (PFAS) among young adult community in Turkey and determine the psychometric properties (validity and reliability) of this scale. This study was conducted with 419 students attending different departments in Mugla Sitki Kocman University, Faculty of Education. Positive Functional Attitudes Scale, Beck Depression Scale, Beck Hopelessness Scale, Automatic Thoughts Scale, Positivity Scale, and Developed Automatic Thoughts Scale were used as data collection tools. Confirmatory factor analysis (CFA) were used for the investigation of psychometric properties of PFAS; also, criterion-related validity, test-retest validity, and internal consistency were calculated. CFA results showed that the standardized item estimates of PFAS ranged between 0.45 and 0.47. Also, CFA results showed that the original factor structure of PFAS is fully confirmed on the Turkish sample. Internal consistency was calculated using the total community sample's PFAS score. Cronbach's alpha coefficient for the total scale (0.93) was high. Test-retest result of the subscales was 0.76. The findings showed that the factor structure of PFAS's Turkish version has psychometric quality in evaluating the five subtopics of emotional regulation namely; life perspective, personal accomplishment, positive future, self-worth, and coping with problems. The result of the study showed that the Turkish version of PFAS has good validity and reliability for young adult community samples.

Keywords: Positive functional attitudes, positive cognitions, validity, reliability

Correspondence / Yazışma:

Saide Umut ZEYBEK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Muğla Meslek Yüksek Okulu, Sosyal
Hizmet ve Danışmanlık Bölümü

E-mail: saideumutzeybek@gmail.com

Received / Geliş: 06.12.2016

Accepted / Kabul: 04.04.2017

©2017 JCBPR. All rights reserved.

GİRİŞ

Bilişsel yaklaşımla ilgili alan yazın incelendiğinde bilişlerin çoğu zaman olumsuz olarak ele alındığı görülmektedir (Doğan, 2001; Batur ve Demir, 2009; Türkçapar, 2014; Beck, 2014). Oysaki bilişlerin sadece olumsuz bir yapıdan oluşmadığı olumlu bilişlerin de insan davranışını açıklamada önemli bir payının olabileceği ifade edilmektedir (Macleod ve Moore, 2000). Yapılan çalışmalarda özellikle duygu, düşünce ve davranış bozukluklarının açıklanmasında genellikle olumsuz bilişlerin temel alındığı ve olumlu bilişlerin etkisinin ya yadsındığı ya da sadece olumsuz bilişin karşıtı olan bir kavram olarak ele alındığı görülmektedir (DeJong ve Overholser, 2007). Ingram ve Wisnicki (1988), Bryant ve Baxter (1997), olumlu ve olumsuz bilişlerin birbirinden ayrı kavramlar olduğunu ancak birbirlerinden tamamen bağımsız olmadıklarını savunmaktadır. İnsan davranışını açıklamada olumlu veya olumsuz bilişlerden hangisinin daha fazla payının olduğu açık değildir. Ingram, Smith ve Brehm (1983) uyumlu ve uyumsuz davranışları belirlemede olumlu bilişlerin daha önemli olduğunu savunurken Kendall (1984, 1992) ve Kendall ve Hollon (1981) uyumlu davranışları belirlemede olumsuz bilişlerin yokluğunun daha belirleyici olduğunu savunmaktadır.

Özellikle duygu, düşünce ve davranış bozukluklarının ortadan kaldırılması, önlenmesi ve bunun yanı sıra bireylerde geliştireceği pozitif bakış açısı göz önüne alındığında pozitif bilişin ölçülmesi büyük önem arz etmektedir. Alan yazın incelendiğinde, pozitif bilişleri ölçmek amacıyla geliştirilmiş iki ölçme aracı dikkat çekmektedir.

Bunlardan ilki Ingram ve Wisnicki (1988) tarafından geliştirilen Olumlu Otomatik Düşünceler Ölçeği'dir (Automatic Thoughts Questionnaire-Positive). Ölçek pozitif bilişlerin duygu, düşünce ve davranış bozukluklarındaki rolünü incelemek amacıyla geliştirilmiş olup madde yazımında öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin olumlu bilişler ile ilgili deneyimlerinden faydalanılmıştır. Öğrencilere kendilerini iyi hissettikleri anları anımsamaları ve bu anlarda akıllarından geçen beş bilişi not etmeleri istenmiştir. Toplanan veriler araştırmacılar tarafından incelenerek gereksiz görülen kısımlar araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Ardından elde edilen 30 maddenin depresif ve depresif olmayan üniversite öğrencilerini ayırt etmede başarılı olduğu sonucuna varılmıştır. Olumlu Otomatik Düşünceler Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu gösteren yurt dışı çalışmalar (Ingram ve Wisnicki, 1988; Ingram, Atkinson, Slater ve Scott, 1990; Ingram, Kendall, Siegle, Guarino

ve McLaughlin, 1995) bulunmaktadır. Bununla birlikte DeJong ve Overholser (2007) bu ölçme aracının maddeleleri incelendiğinde özellikle olumlu bilişleri yansıtmaya (örn. moralim harika) ve gerçekçi yaşam amaçları belirleme (örn. hayatım sorunsuz geçiyor.) konusunda bazı eksiklikleri olduğunu, Bryant ve Baxter (1997) ise Ingram ve Wisnicki (1988) tarafından ölçme aracının sahip olduğu belirtilen dört boyutun birbiriyle olan ilişkilerinin oldukça yüksek olması nedeniyle çok boyutlu değil tek boyutlu kullanılmasının daha uygun olabileceğini savunmaktadırlar. Olumlu Otomatik Düşünceler Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışmaları Kalafat (1996) tarafından yapılmış, ölçeğin alt boyutlarından bahsedilmesine karşın geçerlik çalışmaları kapsamında faktör analizi çalışmasına rastlanmamış, diğer analizlerden elde edilen değerler açısından ölçeğin orijinal çalışmaya uygun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Olumlu bilişleri ölçmek için kullanılan ikinci ölçek ise Kendall, Howard ve Hays (1989) tarafından geliştirilen olumsuz otomatik düşünceler ölçeğine 10 adet olumlu ve nötr cümlelerin eklenmesi ile oluşturulan Geliştirilmiş Otomatik Düşünceler Ölçeği'dir (Automatic Thoughts Questionnaire-Revised). Ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu gösteren çalışmalar (Harrell ve Ryon, 1983; Dobson ve Breiter, 1983; Hollon, Kendall ve Lumry, 1986) bulunmaktadır. Ancak bu ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapısının olmasına karşın sadece olumlu ifadeler değil nötr ifadeleri de bünyesinde barındırıyor olması yalnızca olumlu bilişlerin ölçülmesi açısından geçerli olabileceği konusunda bir tereddüte neden olmaktadır. Ölçme aracının Türkçe'ye adaptasyonu Bozkurt (1998) tarafından yapılmış, geçerlik-güvenirlilik çalışmaları doğrultusunda ölçeğin olumlu bilişleri ölçmede orijinal çalışmaya uygun, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Her iki çalışmanın da uyarlama çalışması olduğu göz önüne alınarak orijinal çalışmalarda bahsedilen eksikliklerin her iki ölçeğin uyarlanmış formları için de ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıda alan yazında geliştirilen ve kullanılan ölçeklerin dezavantajları dikkate alındığında Olumlu bilişleri ölçen psikometrik açıdan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının Türkçe alan yazına kazandırılması ihtiyacının ortaya çıktığı söylenebilir.

Bilişsel bakış açısı özellikle duygu, düşünce ve davranış bozukluklarının ortadan kaldırılmasında negatif bilişlerin azaltılması üzerindeki çalışmaları yoğunlaştırmış olsa da olumlu bilişlerin ortaya çıkarılması ve olumlu bilişlerle ilgili uygulamaların ruh sağlığı problemlerinin önlenmesinde

ve çözümlenmesinde kullanılması önemli bir yere sahiptir (Macleod ve Moore, 2000). Bunun yanı sıra duygu, düşünce ve davranış bozukluklarına sahip bireylerde olumlu bilişlerin aktif hale gelmesi bireylerin özsaygılarının artırılmasında, çaresizlik duyguları ile baş etme yollarının geliştirilmesinde, ruh sağlığı sorunları sırasında ortaya çıkan stresin etkisinin azaltılmasında (Lightsey, 1994), ruh sağlığının sürdürülmesinde önemli bir bilişsel öge olması bağlamında önemlidir. Olumlu bilişler yalnızca ruh sağlığı problemi olan bireylerde değil, normal gelişim gösteren bireylerin ruh sağlıklarının korunması ve önleme çalışmaları açısından da önemli bir yere sahiptir (MacLeod ve Moore, 2000). Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin orijinali klinik örnekleme geliştirilmiş olmasına karşın klinik olmayan öğrenci grubu için de destekleyici çeşitli çalışmalar yapılmıştır (DeJong ve Overholser, 2007). Klinik olmayan örnekleme yetişkin bireylerin olumlu bilişlere ne düzeyde sahip olduklarının belirlenmesinde, olumlu bilişlerin teorik ve uygulamalı araştırmalar kapsamında hangi değişkenlerle ilişkili olduğunun belirlenmesinde ve olumlu bilişlerin doğasının belirlenerek olumlu biliş düzeyinin artırılmasına yardımcı çalışmaların yürütülmesinde, yurt dışı ve yurt içi yapılacak karşılaştırmalı akademik çalışmalarda önemli bir fonksiyon göstereceği düşünülmektedir. Yurt içi alan yazın incelendiğinde olumlu bilişler ile ilgili çalışmaların başlangıç niteliğinde ve sayısal olarak oldukça sınırlı olduğu, Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması yoluyla olumlu bilişler ile ilgili gerek teorik gerekse kuramsal çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bunlardan yola çıkılarak bu çalışmanın amacı DeJong ve Overholser (2007) tarafından geliştirilen Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu 2015–2016 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, İngilizce Öğretmenliği Programı, Okul Öncesi Öğretmenliği Programı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Sınıf Öğretmenliği Programı, Türkçe Öğretmenliği Programı, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programı, Fen Bilgisi Öğretmenliği Programı ve Almanca Öğretmenliği Programı'na devam etmekte ve yaş ranjı 17–34 olan 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubu 419 kişiden oluşmaktadır.

Ölçme Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada, öğrencilerin sosyo-demografik nitelikleri hakkında veri toplamak amacıyla araştırma değişkenleriyle ilgili yapılandırılmış bir kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu formda, araştırmaya katılan öğrencinin cinsiyeti, yaşı, sınıf düzeyi ve öğrencinin devam ettiği lisans programı ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği: Ölçek DeJong ve Overholser (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması bu çalışma kapsamında yapılmıştır. Ölçek 23 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; hayata bakış açısı, kişisel başarı, olumlu gelecek, özsaygı ve problemlerle baş etme olarak sıralanabilir. Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği Hiç (0) ve Her zaman (5) arasında değişen 5'li Likert tipinde bir kendini değerlendirme aracıdır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 92'dir ve alınacak yüksek puanlar yüksek pozitif bilişlere sahip olunduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin orijinali ölçme aracının geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiş ve ölçme aracına ilişkin bulgular aşağıda verilmiştir.

Beck Depresyon Ölçeği: Beck Depresyon Ölçeği, Beck (1961) tarafından geliştirilmiş, 21 maddeden oluşan kendini değerlendirme türü bir ölçektir. Depresyonda görülen duygusal, bilişsel ve motivasyonel belirtileri ölçmektedir. Puan ranjı 0–63'tür. Alınan puanın yüksekliği, depresyon şiddetinin yüksekliğini gösterir. Beck Depresyon Ölçeğinin Türk toplumuna uyarlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması, Hisli (1989) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği ise Tegin (1980) tarafından iki yarım test ve test-tekrar test yöntemi ile belirlenmiştir. İki hafta arayla üniversite öğrencilerine uygulanan Türkçe formun test-tekrar test güvenilirlik katsayısı Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon tekniği ile hesaplanarak 65 bulunmuştur. Ölçeğin iki yarım test güvenilirlik katsayısı ise öğrenci grubu için .78, depresif hastalar için .61 olarak saptanmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliği incelemeleri de Tegin (1980) tarafından ölçüt bağıntılı geçerlik yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Depresif ve şizofren hastalardan oluşan iki ayrı grup ile klinik tanı almamış kişilerden oluşan bir gruba Beck Depresyon Envanteri ile Depresyonda Bilişsel Tepkiler Ölçeği uygulanmıştır. Pearson Momentler Çarpımı katsayısı klinik dışı grup için .20, depresif grup için .52 ve şizofren grup için .33 olarak bulunmuştur. Geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinaline uygun "performansta bozulma", "kişinin kendine yönelik

olumsuz duyguları”, “somatik rahatsızlıklar” ve “suçluluk duyguları” olmak üzere dört alt boyuttan meydana geldiği belirlenmiştir. Yapılan analizler ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir (Hisli, 1989; Tegin, 1980).

Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği: Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği, Hollon ve Kendall (1980) tarafından geliştirilmiş, 30 maddeden oluşan kendini değerlendirme türü bir ölçektir. Depresyonla ilişkili olan otomatik olumsuz düşüncelerin ortaya çıkma sıklığını ölçmektedir. Maddeler 1’den 5’e kadar otomatik düşüncelerin ortaya çıkma sıklığına göre sıralanmıştır. Puan ranjı 30–150’dir. Otomatik Düşünceler Ölçeğinin Türk toplumuna uyarlama çalışmaları kapsamında geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Aydın ve Aydın (1990) ve Şahin ve Şahin (1992) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği ise Aytar (1987) tarafından iki yarım test yöntemi ile belirlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen güvenilirlik katsayıları depresif grup için. 91, depresif olmayan psikopatolojik grup için. 59 ve diğer hastalar için. 87 olarak belirlenmiştir. Şahin ve Şahin (1992) tarafından aynı yöntem ile yapılan çalışmada ise güvenilirlik katsayısı. 91 olarak belirlenmiştir. Aydın ve Aydın (1990) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise. 77 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliği incelemeleri de Aydın ve Aydın (1990), Şahin ve Şahin (1992) ve Aytar (1987) tarafından ölçüt bağıntılı geçerlik yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Ölçeğin Beck Depresyon Ölçeği ile korelasyonu. 75 (Şahin ve Şahin, 1992), . 70 (Aydın ve Aydın, 1990) ve. 87 (Aytar, 1987), MMPI skalası ile. 85, Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Ölçeği ile. 27 (Şahin ve Şahin, 1992) olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin “kişinin kendine yönelik negatif duygu ve düşünceler”, “şaşkınlık/kaçma fantezileri”, “kişisel uyumsuzluk ve değişme istekleri”, “yalnızlık/izolasyon” ve “ümitsizlik” olmak üzere 5 alt boyuttan oluştuğu belirtilmektedir (Şahin ve Şahin, 1992). Yapılan analizler neticesinde ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Aydın ve Aydın, 1990; Şahin ve Şahin, 1992; Aytar, 1987).

Beck Umutsuzluk Ölçeği: Beck Umutsuzluk Ölçeği, Beck, Lesker ve Trexler (1974) tarafından geliştirilmiş, 20 maddeden oluşan kendini değerlendirme türü bir ölçektir. Ölçek bireyin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Maddeler 0–1 arası

puanlanmaktadır. Maddelerin 11 tanesinde “evet”, 9 tanesinde ise “hayır” seçeneği 1 puan alır. Alınan puanlar yüksek olduğunda bireydeki umutsuzluğun yüksek olduğu varsayılır. Puan ranjı 0–20’dir. Beck Umutsuzluk Ölçeği’nin Türk toplumuna uyarlama çalışmaları Seber (1991) ve Durak (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği ise Durak (1994) iki yarım test yöntemi ile belirlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen güvenilirlik katsayısı. 85 olarak bulunmuştur. Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin (1993) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise. 74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliği incelemeleri Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin (1993) tarafından ölçüt bağıntılı geçerlik yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Beck Depresyon Ölçeği ile yapılan çalışmada geçerlik katsayısının. 65, Rosenberg Benlik saygısı ölçeğinin kullanıldığı çalışmada ise geçerlik katsayısının. 55 olarak bulunmuştur. Ölçme aracının geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin “gelecekle ilgili duygular ve beklentiler”, “motivasyon kaybı” ve “umut” olmak üzere 3 alt boyuttan oluştuğu belirtilmektedir (Durak, 1994). Yapılan analizler ile ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Seber, 1991; Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin, 1993; Durak, 1994).

Pozitiflik Ölçeği: Pozitiflik Ölçeği, Caprara ve ark. (2012) tarafından bireylerin pozitiflik düzeylerini doğrudan değerlendirebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçme aracının özgün formu beş dereceli Likert tipi bir değerlendirmeye sahiptir. Pozitiflik Ölçeği sekiz madde ve bireylerin kendilerini, gelecekte beklediklerini, diğer insanlara yönelik güven algılarını ve yaşamdan sağladıkları memnuniyet algılarını ölçen dört alt boyuttan oluşmaktadır. Pozitiflik Ölçeği’nin Türk toplumuna uyarlayarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması Çıkrıkçı, Çiftçi ve Gençdoğan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun güvenilirliği ise test-tekrar test yöntemi ile belirlenmiştir. Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı. 91 olarak bulunmuştur. Aynı çalışmada yapılan ölçüt bağıntılı geçerlik analizinde ise geçerlik katsayısı Pozitiflik Ölçeği için. 67, Yaşam Doyumu Ölçeği için. 69 bulunmuştur. Yapılan analizler ile ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Çıkrıkçı, Çiftçi ve Gençdoğan, 2015).

Geliştirilmiş Otomatik Düşünceler Ölçeği: Geliştirilmiş Otomatik Düşünceler Ölçeği (ODÖ-G) Kendall, Howard ve Hays (1989) tarafından olumsuz otomatik düşünceler

ölçeğine 10 adet olumlu ve nötr cümlelerin eklenmesi ile oluşturulmuştur. 40 maddeden oluşan 5 dereceli Likert tipinde hiçbir zaman (1), ile her zaman (5) arasında puanlanan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçekten toplam puan maddelere verilen yanıtların toplanmasıyla, ölçekte bulunan 10 olumlu ya da nötr ifadenin puanı ise bu maddelerin ters puanlanması ile elde edilmektedir. Geliştirilmiş Otomatik Düşünceler Ölçeği (ODÖ-G)'nin Türkçe'ye uyarlaması Bozkurt (1998) tarafından yapılmıştır. ODÖ-G ölçüt bağımlı geçerliğini incelemek için, Otomatik Düşünceler ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca Sürekli Kaygı Ölçeği (A-TRAIT) arasındaki ilişki düzeyleri hesaplanmış ve değerler sırasıyla. 70., 61., 51, olarak bulunmuştur. ODÖ-G için güvenilirlik çalışmaları kapsamında iç-tutarlılık ve iki yarı test güvenilirliği yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısını. 92, madde toplam korelasyon katsayısının. 29 ile. 62 arasında değiştiğini ve iki yarı test güvenilirlik katsayısının ise. 82 olarak hesaplandığı ifade edilmiştir. Yapılan analizler ile ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır (Bozkurt, 1998).

Verilerin Analizi

Araştırmada Türkçe'ye uyarlanan ölçme aracı için, James Overholser ile iletişim kurularak gerekli uygulama izni alınmıştır. İlk olarak ölçek İngilizce ve Türkçe dillerini iyi bilen, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında görev yapmakta olan en az on yıl tecrübeye sahip iki öğretim elemanı ve İngilizce Eğitimi alanında görev yapan bir öğretim elemanı ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonra çeviriler bir araya getirilerek hedef kitle için en uygun çeviri formu oluşturulmuştur. Geri çeviri aşamasında Türkçe'ye çevrilmiş olan ölçek, bir İngilizce Eğitimi alanında görev yapan öğretim elemanı tarafından İngilizce'ye geri çevrilmiştir. Tüm çevirilerden oluşturulan ortak form, orijinal İngilizce formula karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde gerekli incelemeler ve düzeltmeler yapılmıştır.

Gerekli düzeltmelerin ardından, anlaşılabilirlik ve açıklığın belirlenmesi amacıyla öncelikle Türkçe eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşü alınmıştır. Ölçeğin orijinal maddeleri ile Türkçe maddelerin son halinin yer aldığı formlar rehberlik ve psikolojik danışma alanında uzman altı öğretim üyesine sunulmuştur. Bu formlardan gelen uzman görüşleri dikkate alınarak Türkçe maddeler yeniden düzenlenerek forma son şekli verilmiştir.

BULGULAR

Geçerlilik Çalışmaları

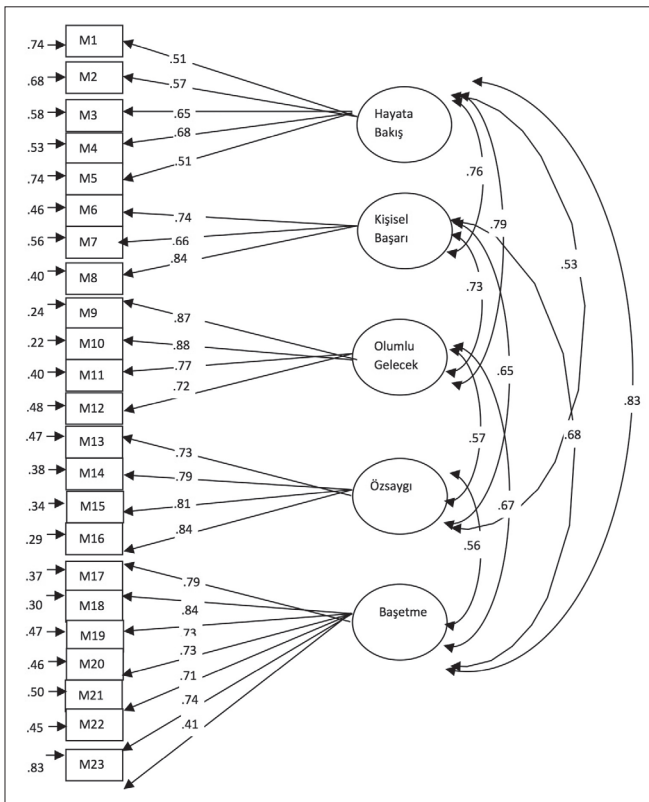
Madde Analizi: Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin geçerlik çalışmaları kapsamında, madde ayırt edicilikleri, madde toplam puan korelasyonları değerlendirilerek incelenmiştir. Madde toplam puan korelasyonu, test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar (Büyüköztürk, 2011). Yapılan madde analizi sonucunda maddelerin toplam puanla korelasyonlarının. 45 ile. 77 arasında değiştiği ve 23 maddenin benzer durumları örneklediği ve ölçeğin iç tutarlılığının görece olarak orta düzeyde olduğu sonucuna varılabilir.

Yapı Geçerliliği: Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin yapı geçerliği kapsamında, 419 kişilik örneklemeden toplanan veriler üzerinde DeJong ve Overholser (2007) tarafından belirlenen faktör yapısına uygun olarak ölçme aracının faktör yapısı incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi, daha önceden tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir yapının, bir model olarak doğrulanıp doğrulanmadığının test edildiği bir analizdir. Yani önceden kurgulanmış bir yapının ne derece doğrulandığının incelenmesiyle ilgilidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012).

Öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda maddelere ilişkin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiş olup her bir madde için bu katsayıların +1 ile-1 arasında değiştiği gözlenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulaması LISREL 8,70 istatistik programında gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi uygulamasında kestirim yöntemi olarak Maximum Likelihood kullanılmıştır. Modelin uyum iyiliğini incelemek amacıyla özgün çalışmayla benzer şekilde Comparative Fit Index (CFI), Tucker-Lewis Index (TLI), The Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) ve Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) uyum indisleri kullanılmıştır. Hu ve Bentler (1999) ve Byrne (2012) CFI ve TLI değerlerinin. 95'e yakın olmasının modelin iyi uyum gösterdiğinin işareti olduğunu belirtmektedir. Browne ve Cudeck (1993) ve Byrne (2012) ise RMSEA değerinin <. 08 olmasının iyi uyumu gösterdiğini Hu ve Bentler ise, <. 06'ya yakın olmasının iyi uyumun göstergesi olduğunu belirtmiştir. SRMR değerinin ise <. 08'e yakın olmasının iyi uyumun göstergesi olduğu bildirilmiştir (Hu ve Bentler, 1999). Bununla birlikte modelin uyum iyiliğini değerlendirmede χ^2/sd oranı da incelenmiştir. χ^2/sd oranını Kline

(2005) $\leq 2,5$ mükemmel uyum ve Sümer (2000) ≤ 5 'in orta düzeyde uyum gösterdiğini bildirmiştir. Yukarıda belirtilen kriterler kullanılarak bu çalışmada modelin uyum iyiliği değerleri incelenmiştir.

Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Bu kapsamda ölçeğin orijinaliyle tutarlı bir şekilde klinik olmayan örneklem üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde test edilen modelin iyi uyum gösterdiği bulunmuştur [$\chi^2 = 593,52$ df = 220, $\chi^2/sd = 2,7$, $P = .00$, TLI = .97, CFI = .98, SRMR = .051, RMSEA = .064]. Örtük değişkenlerin faktörleri açıklama düzeyleri incelendiğinde; hayata bakış alt ölçeğinin. 51 ile. 68 arasında; kişisel başarı alt ölçeğinin. 66 ile. 84 arasında; olumlu gelecek alt ölçeğinin. 72 ile. 88 arasında; öz saygı alt ölçeğinin. 73 ile. 84 arasında; baş etme alt ölçeğinin. 41 ile. 84 arasında değiştiği bulunmuştur (bkz. şekil 1). Modeldeki örtük değişkenler arasındaki korelasyonların ise. 53 ile. 83 arasında değiştiği belirlenmiştir. Sonuç olarak doğrulayıcı faktör analizinde klinik olmayan örneklem üzerinde tanımlanan beş faktörlü yapının iyi uyum göstermesi ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'ne ilişkin Standardize Edilmiş Yol Katsayıları

Ölçüt Bağımlı Geçerlik: Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin ölçüt geçerliğini belirlemek amacıyla benzer ve farklı ölçekler geçerliği çalışmaları yapılmıştır. Çalışmanın orijinalinde de farklı ölçekler geçerliği için Beck Depresyon Envanteri, Beck Umutsuzluk Ölçeği, Otomatik Düşünceler Ölçeği kullanılmıştır. Benzer ölçekler geçerliği için ise ölçtükleri yapı açısından benzerlik gösterdiği düşünülen Pozitiflik Ölçeği kullanılmıştır. Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği ile Beck Depresyon Ölçeği puanları arasındaki korelasyon ($r = -.56$; $p < 0,01$), Otomatik Düşünceler Ölçeği ile korelasyon ($r = -.60$; $p < 0,01$), Beck Umutsuzluk Ölçeği ile korelasyon değerleri ($r = -.63$; $p < 0,01$) beklenildiği şekilde negatif yönde ve anlamlı bulunmuştur. Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği ile Pozitiflik Ölçeği puanları ($r = .72$; $p < 0,01$) ve Geliştirilmiş Otomatik Düşünceler Ölçeği'nin olumlu boyutu ile arasındaki korelasyon değerlerinin ($r = .64$; $p < 0,01$) beklenildiği şekilde pozitif yönde ve anlamlı olduğu gözlenmiştir. Elde edilen bu bulgular ölçme aracının benzer ve farklı ölçeklerle birlikte uygulandığında beklenildiği yönde ilişkilere sahip olduğu ve bu yönüyle ölçüt bağımlı geçerlik için bir kanıt olarak değerlendirilebileceği yönünde yorumlanabilir.

Güvenirlik Çalışmaları

İç Tutarlılık Güvenirliği: Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin güvenilirlik çalışmaları 419 kişilik örneklemde elde edilen veriler üzerinden hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği için. 93, hayata bakış açısı alt boyutu için. 73, kişisel başarı alt boyutu için. 77, olumlu gelecek alt boyutu için. 88, özsaygı alt boyutu için. 87, problemlerle baş etme alt boyutu için. 87 olarak hesaplanmıştır.

Test Tekrar Test Güvenirliği: Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği test tekrar test korelasyonu 49 kişi üzerinden hesaplanmış yüksek düzeyde ($r = .76$, $p < .01$) ve anlamlı olduğu belirlenmiştir. Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği test tekrar test güvenilirlik değerleri, ölçek puanlarının zaman içinde kararlılık göstereceği anlamında yorumlanabilir.

Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen sonuçlar ölçeğin klinik olmayan genç yetişkin örneklemde olumlu biliş düzeyine ilişkin veri toplamada kullanılabilirliğini göstermiştir.

TARTIŞMA

İnsan davranışının açıklanmasını bilişsel yaklaşım açısından ele alınan araştırmalarda Türkçe alan yazın incelendiğinde olumlu bilişler ile ilgili araştırmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumda mevcut ölçeklerin psikometrik olarak eksik olmasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma kapsamında üniversite öğrencileri için Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması yapılmış ve psikometrik özellikleri incelenmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda elde edilen verilerin analizi sonucunda Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin Türk üniversite öğrencileri için geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiştir. Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği Türkçe formu orijinali ile karşılaştırıldığında orijinaline uygun sırasıyla hayata bakış açısı, kişisel başarı, olumlu gelecek, özsaygı ve problemlerle baş etme alt ölçeklerinden oluşan beş boyutlu benzer bir yapıyı doğrulamıştır.

Ancak ölçeğin 23. maddesinde (Şu anki problemlerim çok ciddi değil.) gözlemlenen. 41 değerinin görece olarak düşük olması değerlendirildiğinde ölçeğin orijinal formunda (.68) böyle bir durumla karşılaşılması olmasına rağmen her iki ölçekte de benzer maddelerin kendi alt boyutunda görece düşük olması bu durumun kültürel bir farklılıktan kaynaklanabileceğini düşündürmektedir.

Alanyazın incelendiğinde pozitif fonksiyonel olmayan tutumlar ölçeğinin içerisinde yer alan ters maddeler ile pozitif fonksiyonel tutumlara katkı sağlayabileceği görülmektedir. Bununla birlikte Türküm (2002) ve Aysan (1994) yaptıkları ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında başa çıkma olarak ele aldıkları kavramın pozitif fonksiyonel tutumlarla paralellik gösterdiği görülmektedir. Her iki çalışmada da benzer alt boyutlara sahip olan ölçeklerin ele aldığı başa çıkma kavramının depresif eğilim, olumsuz otomatik düşünceler, yaşam doyumu, öz yeterlilik ve yaşam doyumu ile farklı örneklerde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Yapılan analizler ışığında elde edilen bu verilerin, olumlu bilişlerin saptanması konusunda Türkiye'de üniversite öğrencileri ile yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin alan yazına en büyük katkısının ise önemi yadsınan pozitif bilişlerin ölçülmesinin sağlanması olacaktır. Özellikle depresif duygu durumu içerisinde olan ve bu nedenle kendisini, çevresini ve gelecek ile ilgili deneyimlerini objektif olarak değerlendiremeyen bireylerin

olumlu yanları görebilmelerine, diğer bir ifadeyle kalıplaşmış düşünme biçimlerine alternatif olabileceğini düşünebilmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları farklı gruplar ile yapılacak çalışmalar ile incelenebilir. Özellikle çocuklar için Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin geliştirilmesi alan yazına katkı sağlayabilir. Çünkü bu araştırma kapsamında yapılan alan yazın taramaları ve analizler sonucunda olumlu bilişler kavramının büyük ölçüde geliştirilebilir ve öğrenilebilir bir kavram olduğu yargısına varılmıştır. Bu nedenle özellikle daha küçük yaş gruplarına olumlu bilişler kavramı ile ilgili önleyici çalışmaların yapılması ile gelecek için toplum ruh sağlığı hizmetlerine katkı sağlanabilir. Alternatif olumlu düşünce kalıpları oluşturmayı küçük yaşlarda öğrenen bireylerin ilerleyen yaşlarında psikolojik rahatsızlıklarla baş etme güçlerinin artacağı düşünülmektedir.

Farklı gelişimsel özellikler gösteren ergen grupları için de Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği'nin psikometrik özelliklerinin incelenmesi de önerilebilir. Özellikle pozitif genç gelişim çalışmalarında da kullanılması da önleyici ve öğretici olması açısından önerilebilir.

Pozitif Fonksiyonel Tutumlar Ölçeği farklı psikolojik kavramlarla ele alınarak ilişkisel çalışmalarda kullanılabilir. Böylece olumlu bilişler ile ilişkili kavramların belirlenmesi ile olumlu bilişlerin bireylere kazandırılması ve geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapılabilir. Bunlara ek olarak özellikle pozitif psikoloji kavramları olan affetme, psikolojik iyi oluş ve psikolojik sağlık gibi kavramlarla olan ilişkisinin araştırılması önerilebilir. Bu sayede yapılacak olan önleme çalışmaları da toplanan bu verilerle desteklenebilir. Bu veriler ışığında pozitif bilişi geliştirmeye yönelik psikoeğitim programlarına da katkı sağlanabilir.

Bu çalışma ikinci yazar olan Prof. Dr. Ayşe Rezan ÇEÇEN EROĞUL yönetiminde, birinci yazar Öğr. Gör. Saide Umut ZEYBEK tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinin bir bölümüdür. Ayrıca bu çalışma III. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde "Olumlu Biliş Ölçeği'nin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi" başlığıyla sözlü bildiri olarak da sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Aydın, G., & Aydın, O. (1990). Otomatik düşünceler ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(24), 51-5.
- Aysan F. (1994). Başa çıkma stratejisi ölçeğinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. I. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı, 3, 1158-68.

- Aytar, G. (1987). Depresyondaki düşünce bozukluklarının bilişsel kuram açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Batur, S. & Demir, H.K. (2009). Depresyonun tedavisi: bilişsel davranışçı yaklaşım. Savaşır, I., Soygüt, G. & Barışkın, E. (Ed.), *Bilişsel Davranışçı Terapiler içinde*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Beck, A. (2015). *Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar*. Veysel Öztürk. Aysun Türkcan (Çev.). Litera Yayıncılık; İstanbul.
- Beck, A. T. (1961). A systematic investigation of depression. *Comprehensive Psychiatry*, 2(3), 163-170.
- Beck, A. T., Lesker, D. & Trexler, L. (1974). The hopelessness scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 861-74.
- Beck, J. (2014). *Bilişsel Terapi, Temel İlkeler ve Ötesi*, Nesrin Hisli Şahin (Çev.). Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Bozkurt, N. (1998). Lise öğrencilerinin okul başarısızlıklarının altında yatan, depresyonla ilişkili otomatik düşünme kalıpları, (Yayımlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Browne, M. W. & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, 154, 136.
- Bryant, F. & Baxter, J. (1997). The structure of positive and negative automatic cognition. *Cognition and Emotion*, 11, 225-58.
- Büyükoztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Akademi; Ankara.
- Byrne, B. M. (2012). *A primer of LISREL: basic applications and programming for confirmatory factor analytic models*. New York: Springer Science & Business Media.
- Caprara, G. V., Alessandri, G., Eisenberg, N., Kupfer, A., Steca, P., Caprara, M. G., & Abela, J. (2012). The positivity scale. *Psychological Assessment*, 24(3), 701.
- Çıkrıkçı, Ö., Çiftçi, M., & Gençdoğan, B. (2015). Pozitiflik ölçeği türkçe formu'nun psikometrik özellikleri. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 57-76.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyükoztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Pegem Akademi; Ankara.
- DeJong, T. M. & Overholser, J. C. (2007). Coping attitudes scale: psychometric properties of a measure of positive attitudes in depression. *Cognitive Therapy and Research*, 31(1), 39-50.
- Dobson, K. S., & Breiter, H. J. (1983). Cognitive assessment of depression: reliability and validity of three measures. *Journal of Abnormal Psychology*, 92(1), 107.
- Doğan, M. (2001). Depresyonda bilişsel terapi yaklaşımı temel boyutlar ve açıklamalar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1), 61-103.
- Durak, A. (1994). Beck umutsuzluk ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 1-11.
- Harrell, T. H. & Ryon, N. B. (1983). Cognitive-behavioral assessment of depression: clinical validation of the automatic thoughts questionnaire. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51(5), 721.
- Hisli, N. (1989). Beck depresyon envanteri'nin geçerliği üzerine bir çalışma. *Psikoloji Dergisi*, 6(22), 118-22.
- Hollon, S. D., Kendall, P. C., & Lumry, A. (1986). Specificity of depressotypic cognitions in clinical depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 95(1), 52.
- Hollon, S.D. & Kendall, P.C. (1980). Cognitive self-statements in depression: development of an automatic thoughts questionnaire. *Cognitive Therapy and Research*, 4(4), 383-95.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Ingram, R. E., Slater, M. A., Atkinson, J. H., & Scott, W. (1990). Positive automatic cognition in major affective disorder. *psychological assessment. A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2(2), 209.
- Ingram, R., Smith, T., & Brehm, S. (1983). Depression and information processing: self-schemata and the encoding of self-referent information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 412-20.
- Ingram, R.E. & Wisnicki, K.S. (1988). Assessment of positive automatic cognition. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 56(6), 898.
- Ingram, R.E., Kendall, P.C., Siegle, G., Guarino, J. & McLaughlin, S.C. (1995). Psychometric properties of the positive automatic thoughts questionnaire. *Psychological Assessment*, 7(4), 495.
- Kalafat, S. (1996). *Depresyon ve Mutlulukta Otomatik Düşüncelerin Rolü*, (Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kendall, P. (1984). *Annual Review of Behavior Therapy: Theory and Practice*. G. Wilson, C. Franks, K. Brownell, & P. Kendall (Ed.), *Cognitive Processes and Procedures in Behavior Therapy içinde*. New York: Guilford Press.
- Kendall, P. (1992). Healthy thinking. *Behavior Therapy*, 23, 1-11.
- Kendall, P., & Hollon, S. (1981). Assessment strategies for cognitive-behavioral interventions, Kendall P. & Hollon S. (Ed.) *Assessing Self-Referent Speech: Methods in Measurement of Self-statements içinde*. New York: Academic Press.
- Kendall, P.C., Howard, B.L., & Hays, R.C. (1989). Self-referent speech and psychopathology: the balance of positive and negative thinking. *Cognitive Therapy and Research*, 13(6), 583-98.
- Kline, R.B. (2005), *Principles and Practice of Structural Equation Modeling (2. Basım)*. New York: The Guilford Press.
- MacLeod, A. K. & Moore, R. (2000). Positive thinking revisited: positive cognitions, well-being and mental health. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 7, 1-10.
- Seber, G. (1991). Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği Üzerine Bir Çalışma. (Yayımlanmamış doçentlik tezi), Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesi/Psikiyatri Bölümü, Eskişehir.
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C., & Tekin, D. (1993). Umutsuzluk ölçeği: geçerlilik ve güvenirliliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-42.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şahin, N. H. & Şahin, N. (1992). Reliability and validity of the turkish vesion of the automatic thoughts questionnaire. *Journal of Clinical Psychology*, 48, 334-40.
- Tegin, B. (1980). Depresyonda Bilişsel Bozukluklar: Beck Modeline Göre bir İnceleme. (Yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi/Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Türkçapar, H. (2014). *Bilişsel Terapi*, HYB Yayıncılık; Ankara.
- Türküm, A. S. (2002). Stresle başa çıkma ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(18).